

ДЕЛАТНИ СУБЈЕКТИ У ПОЕТСКОМ СВЕТУ НОВИЦЕ ТАДИЋА¹

Сажетак: Овај рад испитује поетски свет Новице Тадића представљен кроз лексички ниво језика. Песникова креативност одражена је у језичкој иновативности, али не само у виду формирања нових речи, већ и у особеној и стилски функционалној употреби већ постојећих лексема. Посебна пажња биће посвећена делатним субјектима, и то оним који су означени именицама мушког рода насталим претежно, али не и нужно, деривацијом од глагола (пењач, покретач, батинаш, прождиращ, гутач, викач, потукач, дувач, копач, шаптач, отимач, шетач...) као и другим најсроднијим субјектима, представницима истог специфичног активистичког принципа. Циљ је показати да овакви субјекти јесу изазивачи осећања егзистенцијалне угрожености и творци тамних тонова Тадићевог песничког универзума. Они семантички сугестивно делују на формирање песничких слика, па се у том смислу преиспитује њихова стилогена вредност. Како језик поезије нема само референцијалну функцију – да изрази постојећи свет, већ и стваралачку функцију – да формира специфичну песничку стварност, биће наглашена управо њихова повезаност.

Кључне речи: поетски свет, егзистенцијална угроженост, лексика, стилистика, Новица Тадић

1. Увод

Поетски свет Новице Тадића, на посебан начин представљен кроз лексички ниво језика, предмет је преиспитивања чији ће резултати бити изложени у овом раду. Истраживање тог комплексног песничког универзума креће од лингвостилистичке анализе², кроз дескрипцију језичке стварности, како би на посебан начин био осветљен референтни семантички слој који са њом стоји у значењској (ко)релацији. Описивање језичке реалности, и то превасходно (али не и једино) лексичког слоја, требало би да допринесе што бољем сагледавању

¹ Рад је урађен у оквиру пројекта 178018: *Друштвене кризе и савремена српска књижевност и култура: национални, регионални, европски и глобални оквир*, који финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

² Појам лингвостилистика користимо у значењу интегрисане лингвостилистике која подразумева како стилистику језичког израза, односно лингвистичку стилистику у ужем смислу, тако и стилистику уметничке вредности језичког израза, односно књижевну стилистику.

структуре и устројства, као и кохерентности Тадићевих песничких творевина.

Стилистика израза (дескриптивна стилистика) која испитује односе језичких облика са мишљу, упућује нас на откривање стилских и језичких доминанти, што свакако може бити пандан откривању константности у тематско-мотивском комплексу. Прве доминанте директно упућују на ове друге активирањем односа значења. Отуда би повезивање резултата анализе формалног и анализе садржинског плана песничких текстова допринело што потпунијем спознавању одређеног песничког света, његовог организовања и функција, као и откривању семантичке пуноће тих текстова.

Анализа начина обликовања песничких слика, биће спроведена проучавањем стилског израза, кроз категорије стилематичности и стилогености језичких јединица, путем пре свега стилистичке анализе лексике, али и морфостилистичке, синтаксостилистичке и текстуалне стилистичке анализе. Лексеме, њихова дистрибуција и међусобна интерференција, добиће централно место у овом истраживању нарочито усмереном ка њиховом евидентирању, класификацији, као и разматрању њихове употребе, односно начина учешћа у обликовању песничких слика у Тадићевој поезији.

2. Теоријски аспект лингвостилистичке анализе

Стилистичка анализа која ће овде бити спроведена, захтева најпре дефинисање појмова стилема, стилематичности и стилогености.³

Рифатерова структурална стилистика уводи појам стилема као основне (минималне) лингвостилистичке јединице. Под овим појмом подразумевамо јединицу појачане изражајности на било којем језичком нивоу, од фонолошког до текстуалног, односно стилистички структурирану форму језичке јединице, ону која носи одређену стилску информацију. Стилеми настају поступцима онеобичавања природнојезичких, општеупотребних јединица само са семантичком, а не и стилистичком информацијом (Ковачевић, 2000: 322). Они представљају израз одступања од минимално карактеризованог језичког облика, на „формалном, семантичком или формално-семантичком плану“ (Ковачевић, 2012: 40).⁴ Стилемска за разлику од нестилемске јединице има и додатну, дакле редундантну, стилистичку информацију као над-информацију (Ковачевић, 2000: 322), што је специфичност језика књижевности као другостепеног моделативног система (према Лотмановој појмовној апаратури).

Стилематичност означава структурно (формално) онеобичавање или одступање од уобичајене тј. општеупотребне семантичке (значењске) вредности

³ Термине стилем, стилематичност и стилогеност користимо у смислу у којем их у нашој стилистици употребљава Милош Ковачевић (2000: 321–324).

⁴ Јединица са нултим степеном карактеризације, уобичајена језичка јединица, применом одређених језичко-стилских поступака претвара се у стилске фигуре и стилеме (Ковачевић, 2000: 321).

неке језичке јединице, док је стилогеност њена функционална (контекстуална) вредност. Иако овде говоримо о два комплементарна плана стилеме као минималне стилске јединице, није сваки стилем стилоген, као што ни све што је стилогено није стилемско (Ковачевић, 2000: 323). Стилематичност је само особина стилема док је стилогеност особина и стилема и нестилема, па је приликом истраживања стилогености одређеног текста потребно узети у обзир и једну и другу групу језичких јединица.

Док је стилематски план задатак лингвистичке стилистике у ужем смислу, стилогени је задатак проучавања књижевне стилистике, односно књижевне теорије и анализе. Стилематско истраживање, тј. откривање структуре стилема је предуслов стилогеном истраживању како би се открила књижевна (уметничка) вредност датих стилема у одређеним дискурсима, али је тек стилогеност примарни предмет стилистике и крајњи циљ у анализи једног књижевноуметничког текста (Ковачевић, 2000: 323).

Стилогеност није апсолутна и сваком стилему иманентна особина, па се стилогеност сваке језичке јединице одређује њеном употребом, будући да и стилски неутралне језичке јединице могу постати стилогене ако су употребљене у неубичајеном контексту. Отуда је уметничку вредност стилеме као изабране варијанте немогуће анализирати ван контекста (Ковачевић, 2000: 322). Контекст заправо постаје кључни елемент у одређењу стилогених ефеката како стилемских тако и нестилемских јединица, и посебно важан у анализи књижевних дела, јер омогућава да се језичке јединице посматрају у међусобној интерференцији, чиме се оправдава њихово увођење, као и повезивање зарад остварења семантички и семиотички кохерентних целина.

Спајајући подручја поетике, логике и реторике, језичком слоју се овде прилази са циљем да се истицањем управо стилогених аспеката мармирају књижевноуметнички ефекти одређених језичких елемената који су посматрани не само у тоталитету појединачних песама, већ и читавог песничког опуса Новице Тадића.

3. Лексеме као носиоци песничког универзума

Лексикостилистичка анализа овде има за циљ да истакне емоционално-експресивне и функционално-стилске особине лексема које на посебан начин творе Тадићев поетски свет. Употреба стилематичне лексике, тј. лексикостилема, открива сву сугестивност песничког језика, јер лексеме као језичке јединице и начин на који се користе имају посебан, централни значај за информацију садржану у тексту (Мајенова, 2009: 115). Зато су овога пута оне предмет лингвостилистичке анализе.

О поезији Новице Тадића из лингвостилистичке перспективе до сада није било много речи, мада је питање описа језичке стварности, базирано управо

на истраживању лексичког нивоа, покренуо Јован Делић (2009).⁵ Говорећи о Тадићевој језичкој креативности која је изражена не само у специфичној употреби лексема већ и у грађењу посебних кованица, он истиче неколико врста лексема које на посебан начин сведоче о аутентичности језичке грађе која је Тадићу послужила за моделовање песничких слика. То су најпре новостворене именице средњег рода на -ло, међу којима су неке од најекспресивнијих: кезило, мицало, сисало, лизало, мљацкало, кусало, растакало, клапкало, лутало, стравило итд. Оне представљају посебну врсту неологизама – индивидуалне неологизме, који захваљујући својој посебној функцији у тексту добијају статус поетизама.⁶ Поред њих, Делић издваја и групу деминутива, којој припадају кезилићи, муњица, враташца, анђелчић, киклопче, окце, атомска бомбица, као и групу полусложеница међу којима су уста-звер, левак-увце, баба-пепељара, флаше-девице, биће-понор, костур-дете, бог-кртица, жилет-језик, кристал-женка итд. Посебно у поезији „међу изразима могу настајати нове везе, нова семантичка поља, која на својеврстан и индивидуалан начин учествују у одређивању вредности појединих израза и елемената таквог поља“ (Мајенова, 2009: 216), а то се најбоље и види на примеру поменутих полусложеница, док је код анализе деминутива неопходно уочити и оне који носе и допунску хипокористичку експресивну вредност. Таква група лексема иде у прилог специфичном виду афективне везаности лирског субјекта за репрезенте ужасвајућег „тамног“ света приказаног у стиховима. За сваку од ових лексема је карактеристично конотативно проширење значења кроз додатне субјективне вредности, врло често афективно интониране супротно примарном значењу, што упућује на то да оне имају могућност стварања полисемије, тачније могућност да изазивају полисемичност поруке у чијем формирању као знакови учествују, јер „полисемију знакова не треба бркати са полисемијом поруке. Вишесмисленост полисемичког знака укинута је контекстом [...] Али може се десити да то мноштво смислова буде садржано у самој поруци“ (Гиро, 2001: 36–37).

О оваквим лексемама посебно можемо говорити и са становишта морфостилистике, односно можемо разматрати стилистички учинак морфолошких структура, тј. стилистички учинак процеса деривације (Гиро, 1965: 46). Суфикс -ло тако постаје продуктиван морфостилем, као и остали суфикси којима се изводи деривација деминутива. Он успоставља онеобичавање и доноси промену на семантичком плану, уводећи значења другачија (и супротна) од очекиваних, чиме се указује на стилогену функционалну заступљеност овог творбеног елемента.

⁵ Поред овог рада из првог зборника посвећеног поезији Новице Тадића, лингвостилистичком анализом његове поезије, бави се и Соња Миловановић у радовима *Структурне и семантичке одлике и особености песме Окце, окце зло Новице Тадића (лингвостилистичка анализа)* и *Структурни типови и стилске одлике поетског исказа Новице Тадића*.

⁶ Према структурном критеријуму те новотворенице јесу неологизми, а према функционалном поетизми. Поетизми представљају стилематичне и стилогене језичке јединице карактеристичне за језик појединог писца, а настају најчешћим поступцима онеобичавања: додавањем, одузимањем, замењивањем и премештањем (Ковачевић, 2012: 57).

Део поменутих лексема има статус стилематичне лексике, тј. стилски маркиране лексике, настале процесом онеобичавања, како на формалном, тако и на семантичком плану. Што се њихове стилогене функције тиче, она лежи у грађењу песничких слика које представљају резултат деловања гротескног моделујућег принципа, кроз различите облике деформација. Деминутивна и хипокористичка лексика је изведена и од именица које су у основи негативно аксиолошки одређене, али се њој управо оваквом деривацијом додаје супротно значење од оног који она примарно има, па се на тај начин сугерише поменута посебна повезаност лирског субјекта са светом који је њом означен. Осим тога, њихова функција одржава песников амбивалентан однос према представљеном свету јер деминутивне и хипокористичке форме, обрнуто, добијају и допунска пејоративна значења.⁷

Оваква лексика постаје стилски функционална и носилац је сугестивних значења поетског текста. Њихова стилогена вредност, поновићемо, одређена је управо гротескном функцијом коју испуњавају, истанчано градећи песничке слике Тадићевог универзума чији је извор стање егзистенцијалне угрожености, страха и стрепње лирског субјекта: „Окосницу моје поезије чине егзистенцијални страх, зебња од догађаја који су се најављивали“ (Тадић IV, 2012: 277). Аксиолошки и емотивни став лирског субјекта је двострук: хуморна дистанцираност се комбинује са патолошким задовољством припадања том свету и додира са њим, што је у Тадићевој поезији израз само привидне парадоксалности, уколико имамо на уму начин на који се у њој гротескно као естетичка категорија појављује. Као један од његових кључних обликотворних принципа, она се везује и за Бахтинов појам карневалског преображаја стварности, али и Кајзеровог одређења гротескног као израза страха од непознатих, тамних, репресивних и неименљивих делатних сила (Пантић, 2012: 63). Тадићева гротеска је резултат комбиновања ове две концепције и зато његова поезија обилује сардоничним смехом и сликама тамног карневала (Пантић, 2012: 63). Захваљујући анализи контекста у којем се налазе, можемо приметити да ове лексеме, често прецизно неодређивог значења, добијају кључне позиције у Тадићевом (анти)свету, као и у перцепцији угроженог лирског субјекта.

Морфостилистика која проучава функционално-стилску маркираност морфолошких категорија, као и експресивне вредности тих категорија, упућује нас на то да у оквиру неког текста можемо говорити и о већој заступљености одређених категорија. Под појмом доминанте Јакобсон подразумева средишњу компоненту књижевног дела која усмерава, одређује и преображава остале компоненте и која даје специфичност неком делу (1978: 120). У Тадићевом тексту доминирају именице: деминутиви и хипокористици, именице средњег рода на -ло и полусложенице, али, видећемо, и посебно функционално употребљене именице мушког рода које означавају делатне субјекте, због чега се његов стил може одредити као номинални (именски). Са друге стране, нарочито занимљи-

⁷ Амбивалентност се веома често истиче као суштинска карактеристика Тадићеве поезије.

во је да је највећи број именица, посебно ових последњих, изведен од глагола, док сами глаголи, предикатски употребљени, на синтаксичком нивоу организације текста, често могу изостајати.⁸

Непоштовање синтаксичких законитости је тако функционално извршено кроз укидање предикатског дела реченице: елиптичност песничког исказа постигнута је његовом девербализацијом. Тиме, међутим, семантичка порука није нарушена, јер она бива надокнађена инсистирањем на номиналном делу исказа, односно употребом именица за означавање специфичних делатних субјеката. Номинативне реченице, као посебни синтаксостилеми, су веома експресивне у поезији, а деглаголизација један од учесталих стилских минус-поступака.⁹

Делатни субјекти означени именицама мушког рода које су изведене од глагола, или ређе настале неким другим поступком деривације, у Тадићевој поезији до сада нису испитивани, а добијају посебно значајно место у песничком универзуму чији су део, будући да кохерентно одражавају законитости овог поетског света и потврђују основна филозофска полазишта на којима је он заснован. Они постају носиоци посебно обликованог, али потпуно аутентичног, опет привидно парадоксално успостављеног активистичког принципа, односно принципа деловања.

4. Тадићеви делатни субјекти

На формирање стила одређеног аутора утичу и стилски маркиране, као и оне јединице које то нису, па и сама опозиција неутралне и маркиране лексике такође може бити показатељ одређене стилске вредности. Стилогеност сваке језичке јединице се одређује њеном употребом, тако да и стилски неутралне јединице могу постати стилогене ако су у потребљене у неубичајеном контексту (Катнић-Бакаршић, 1999: 12), док са друге стране, подсетићемо се, стилогеност није апсолутна и сваком стилему иманентна особина. Контекст као кључан фактор у постизању стилогених ефеката, упућује на то да је неопходно обратити посебну пажњу управо на начин употребе одређених језичких јединица, њихове међуодnose, као и шире семантичко окружење чијем конституисању доприносе.

И у Тадићевој поезији постоје оне лексеме које немају стилемску вредност, у смислу да не постоји никакво онеобичајење у њиховој грађи и примарном значењу, али које опет носе одређени стилогени ефекат, проистекао управо из одговарајућег контекста, учесталости њихове употребе и посебних позиција у одговарајућем препознатљивом окружењу. Ове лексеме такође доприносе устројству

⁸ Такве песме су честе у Тадићевом опусу (нпр. *Кезилићи*, *Сунђер* итд.).

⁹ Познате су песме које су због одсуства глагола, тј. због искључивог низања номинативних реченица, у ранијим књижевноисторијским епохама биле пример зачудности и норме одступања (Катнић-Бакаршић, 1999: 95).

замишљеног песничког универзума и потврђују његову кохерентност, понављајући и образлажући филозофске и онтолошке принципе његовог устројства.

Њих најпре уочавамо због високе фреквентности, а стилистика се од својих почетака није устезала од посезања за одређеним статистичким подацима. Структурна стилистика која уводи статистичке технике, желела се на овај начин ослободити импресионистичког и субјективног приступа (Катнић-Бакаршић, 1999: 16). Тако је занимљиво појављивање делатних субјеката, означених именицама мушког рода, које су са морфолошког становишта углавном настале деривацијом од глагола, попут именица пењач, покретач, прождиращ, гутач, викач, потукач, дувач, копач, шаптач, отимач, шетач (највећи број ових именица настао је у деривацији суфиксом -ач). У посебној интерференцији лексичког и синтаксичког нивоа језичке стилистичке анализе, може се приметити да је уочена рудиментарност Тадићеве синтаксе, која се манифестује кроз синтаксичку фигуру елипсе, изостајања предикатског дела исказа, односно глагола, управо надокнађена потенцирањем на номинализацији исказа, самим тим и појављивању поменутих субјеката, односно кроз употребу именица којима су они означени. Због недостатка глагола у личном облику, ове именице постају нарочито стилогене, потенцирајући на делатном, активном принципу чији су репрезенти.

Са становишта текстуалне стилистике, приметимо да овакве именице често испуњавају јаке позиције текста, смисаона и стилистичка чворишта (Катнић-Бакаршић, 1999: 97), какав је, на пример, наслов, који као и почетак и крај песме, представља семантички оптерећенији део текста, па отуда и посебан статус добијају оне (групе) речи које се ту налазе. Зато је и оправдано говорити о њиховој стилогеној функцији.

Већина ових делатних субјеката отелотворава дехуманизовани (анти) свет, изазивајући код лирског субјекта стање тескобе и егзистенцијалног страха. Најпре је ту „тамни **пењач**“ који се појављује у песми са истим насловом на почетку Тадићеве прве збирке, *Присутва*. Његово деловање није одређено само физичким приближавањем лирском субјекту – успињањем – већ пре свега изазивањем осећања зебње и надолезеће (унутарње) опасности. Окарактерисан најпре као „неиспољени гост“, у песми која затвара збирку и носи исти наслов као и прва, он бива одређен као извор („дародавац“) „тамних“ обличја, чија је множина најпре сугестивно означена неодређеном заменицом – „то“, што додатно упућује и на њихову суштинску неодредљивост, а можда још више – променљивост. На тај начин бива истакнута полиморфност као основна карактеристика демонског, тј. Тадићевог оностраног неименљивог, које полази од реалног да би конституисало (анти)свет:

*час је онај који оштри језик
 час веверица час прљава кокош
 час разјарена женка
 верујем
 да је неисцрпно (Тадић I, 2012: 61).*

Тамни пењач, чији се активни принцип деловања истиче његовим именовањем, напада лирски субјект и угрожава делатност коју он обавља, а то је песничка делатност, односно стварање поезије, претварајући његове речи у „пусте петелјке“:

*отвара ли ми то он уста
да на папир пљувачку проспе* (Тадић I, 2012: 17).

На стихове се окомио и „монтер“ (*Монтер*):

*Моје метафоре
окрећеш
против мене.
.....
На скелама
певаш у тамном
заносу.* (Тадић II, 2012: 50),

али најдеструктивније је ипак деловање „отимача“ (*Отимач*):

*Нема песама,
нема стихова.

Ни ватре
ни пепела
нема.

Ничег нема.

Отимач је
и овде бораво.* (Тадић IV, 2012: 156)

Како је Тадићев лирски субјект увек у неком виду амбивалентног односа према (анти)свету који и сам настањује, он управо од „покретача“ тражи да се „одмара“ у његовом „радном врту“ (*Покретач први, други*). Циничан однос којим се обезбеђује дистанцираност од тог света, истовремено је и израз немоћи лирског субјекта да тај свет напусти, јер га он и ствара и одржава. Отуда лирски субјект из немоћи пристаје да „дува у рукаве“ „батинашу“ (*Батинаш и његови*), односно да успоставља посебну врсту присности према неодредљивом непријатељу, „злом заступнику“:

*Свуда ме твоја сенка прати
О њој да певам када снатрим* (Тадић II, 2012: 76).

Фреквентно је и појављивање „дувача“ (*Дувачи ноћна заповест, Дувач*), доносилаца лоших вести, који дувају у уши лирском субјекту, чиме се чини несумњиви утицај на његово потоње певање.

Обузимање поезије од тамног и неименљивог, учестали поетички мотив деструкције и разарања стихова, врло често представљен преко песничких слика заснованих на гротескном мотиву прождирања, као на пример у песми *Глад*:

Знам многе што се хране мојим песмама.

.....
Сучу танке изнутрице, орваре, расплићу,
Лочу. (Тадић II, 2012: 215),

окупио је на тај начин све ове делатне субјекте. Тако да је једна од значајних Тадићевих тема која припада корпусу поетичких, представљена кроз деловање опседајућих субјеката (анти)света. Вишеструко развијање ове поетичке теме је доста заступљено. Тамни принцип опет амбивалентно утиче на поезију: са једне стране он угрожава настанак песама, доводи их до њиховог самоукидања јер лирски субјект, песник, страхује да ће оне бити у потпуности контролисане деловањем тог принципа (што би био и последњи вид укидања односно уништења субјекта самог), а са друге представља врело његове инспирације и богате имажинације. Још само један у низу оних који на поменути гротескни начин уништавају поезију јесте оваплоћен у „**прождиращу**“ (*Прекомерна је моја срећа*). Њему сродни су и „**глодар**“ (*Глодар*) који ждере живо месо, али и делиће заборављене прошлости лирског субјекта, и „**глодар** светих списа“ (*Глодар светих списа*), а овој групи припада и „велики **гутач**“ (*Велики гутач*), према којем се зазима ироничан однос као израз дистанцираности и жељене надмоћи.

Негативне вредносне конотације имају и „**играч**“ (*Играч*), „**крадљивац**“ (*Крадљивац*), „**пратилац**“ (*Пратилац*), „**маштар**“ (*Ни данас не одолех искушењу*), „**нападач**“ (*Из окриља*), „невидљиви **Мучитељ**“ (*Дебели зидови*) и „**разбијач**“ (*Град у ноћи*). Готово исту опседајућу функцију добија и „**послужитељ**“ који се појављује у неколико песама у збирци *Смрт у столици*, и који се директно везује за мотив антропоморфизованог чешља као једног од доминантних и веома фреквентних демонских мотива фолклорног порекла у Тадићевој поезији (*После потреса*). Сви они представљају активне делатнике и истовремено су изданци и конституенти тамног света који се преко њих екстензивно шири, а што је на синтаксичком плану и плану организације текста регулисано још једним минус-поступком – укидањем интерпункције.

Елементе стравичности, сабласне језе према којој лирски субјект, како смо уочили, истовремено осећа и дистанцираност и необичну присност, носе и субјекти означени именицама које не морају нужно бити изведене од глагола: „**механичар**“ (*Механичар*), „**каишар**“ (*Каишар*), „**лукавац**“ (*Коло, Недавно један*), „**лажац**“ (*Лажов*), „**рупаш**“ (*Рупаш*), „**омчар**“ (*Омчар*), „**ватраш**“ (*Ватраш*). За све њих карактеристичан је делатни принцип и сви они ревносно обављају своје активности оностраног (дехуманизованог) порекла, усмерене на угрожавање лирског субјекта и утичу на његову пасивизацију.

Чак и они који нису директно отелотворење полиморфног приказивања Тадићевог демонског, у потпуности делују у складу са постављеним принципима дехуманизованог (анти)света: „**носач** са градског дна“ (*Носач*), „**кројач**“ (*Кројач*), „**копач**“ (*Копачи јаркова*), „**израђивач** песама“ (*Покуда*), „**шапгач** песама“ (*По наговору*), „**расипачи** речи“ (*Из окриља*), „**пролазник**“ (*Про-*

лазник), „**шета**ч окаснели“ (*Идући по граду*), „**скупљач** прња“ (*Скупљач прња*), „**молер**“ (*Молер*). Можда најважније место међу њима добија „**потукач**“ по којем је и цела једна збирка добила назив, мада не постоји ниједна тако насловљена песма. Он сублимира све овакве и њима сличне примарно хумане субјекте који су процесом дехуманизације претворени у пуке механичке извршиоце одређених активности у складу са устројством (анти)света и воље тамног принципа којем су се повиновали:

„*Потукач* – то је човек који се налази у међупростору, између зидова и људи, човек који не делује него слуша шта људи говоре и има о томе извесне рефлексije. Нигде се не задржава дуго, све што сусреће споредно му је, а он бележи оно што поседује некакву чар – нека успутна реченица, мала прича, мали догађај, слика... Он се повлачи међупростором, жалостан, он зна да није, не зна шта јесте, заборавио је мотиве, жеље. Тај лирски субјекат је попут утваре, нежно се креће и памти изговорене речи и ликове које сусреће. На почетку књиге он пролази стазицом [...] на крају књиге субјекту се губи сваки траг [...] Загуби му се сваки траг – чиме се потврђује да је његова егзистенција утварна, да не постоји ништа што би га утемељило као реалну особу“ (Тадић IV, 2012: 277–278).

Угрожени лирски субјект је означен и још као „криктави **бележник**“ (*Они нокте зајахују*), као „убоги **викач**, умоболни“ (*Викач*), и као „**говорник**“ (*Говорник*) чије су речи потпуно обузете извансубјекатским управљањем:

*говорио језиком непознатим
мрмљао мрачне слогове
рачвастим језиком палацао* (Тадић II, 2012: 136).

Можемо приметити да је лирски субјект ауроироничан према својој позицији, односно према песничкој вокацији. Он потенцијалну лексему песник мења синтагмама „израђивач песама“, „шаптач песама“, „расипач речи“, „криктави бележник“, „убоги викач умоболни“ или лексемом „говорник“, чиме и деконструише, али и унижава вредност ове делатности, одређујући је само као пасивну, медијаторску улогу коју онај који је обузет тамним „неименљивим“ силама извршава не више по спољашњем, већ као по унутрашњем диктату. У супротности са божанским надахнућем, он даје примат надахнућу, условно речено онострани силе, али нема фасцинације тим надахнућем и нема потврде песничких домета и достизања лепоте. Она се тако, метаморфозом саме делатности која је производи, укида и не долази, бодлеровски речено, ни из раја ни из пакла. Деструкција истинских човекових делатности, а посебно песничке, односно њихово механичко извршавање, заиста ствара утисак десубјективизације у лирском тексту, па доводи и до укидања самог лирског субјекта, што с пуним правом примећује Владушић, скрећући пажњу на то да је у оквирима Тадићеве поезије прикладније говорити о лирском гласу него о лирском субјекту: „Издајање песничког гласа је дакле иронично, јер оно не чини од гласа субјект, него сасвим супротно, објект“ (2012: 173).

Делатни субјекти које смо овде разматрали се могу поделити у две групе: групу оних који у потпуности по свом пореклу припадају неименљивом,

прецизно неодредљивом „демонском“ принципу и његов су активни израз, и групу оних који су примарно хуманог порекла, али који својом пасивизираним делатношћу припадају (анти)свету и потпомажу његово устројство, тиме што су подлегли последицама процеса дехуманизације и о чијој учинковитој активности се не може говорити. Стилогеност ових делатних субјеката лежи у необичности контекста у којима се јављају: заправо сви, условно речено онострани делатни субјекти су антропоморфизовани и активно усмерено делују, док немогућност икакве стварне акције и дејства у смислу превазилажења тескобног стања одражавају субјекти из друге групе, чији су покрети, мисли и радње механизовани и предодређени, и у том смислу дехуманизовани. Иако су и они углавном настали у процесу деривације, додавањем најчешће истог продуктивног суфикса -ач, и иако би примарним значењем требало да означавају активан принцип, њихово стање је одређено пасивношћу, подређеношћу и трпљењем, претварањем из субјеката у објекте. Ту се уочава супротност са очекиваним семантичким потенцијалом и ту лежи примарни вид њиховог онеобичавања. И једни и други, наравно, представљају мотивска језгра око којих се конституишу песничке слике Тадићевог (анти)света.

Код делатних субјеката мушког рода на -ач нема посебног одступања од језичког узуса као што је то случај код помињаних деминутива, именица средњег рода на -ло или полусложеница, али зато и ове речи стварају нова значења својом посебном функцијом, условљена контекстуалним окружењем, и отуда утичу на формирање не само посебног речника песника, већ ширег конотативног семантичког подручја, односно утичу на креирање и испољавање посебних поетичких премиса ове поезије. Таква лексика својим проширеним, често супротним конотативним смислом, припада емоционално-експресивној лексици и лексици са одређеном функционално-стилском вредношћу и у потпуности је у складу са онтолошко-филозофском основом песничког света представљеног у стиховима.

У Тадићевом дехуманизованом свету делатни су још једино субјекти нехуманог (и антихуманог) порекла, неименовани и променљиви, а умножени. И ту настаје кључна инверзија: предмети и животиње су антропоморфни и делатни, а људи су „пре лутке, чији су покрети, радње, мисли и радијус кретања некако унапред одређени, задати, истоветни, механизовани, каткад до апсурда“ (Пантић, 2009: 45).

5. Закључак

Нужна повезаност стилистичке и семантичке анализе текста (Катнић-Баркаршић, 1999: 80) омогућава и успешније издвајање поетичке мисли аутора који те текстове ствара. Комбинујући стилематична и стилогена проучавања песничког језика, иманентном методом „пажљивог читања“, устројство песничког света отелотвореног тим језиком, бива јасније и препознатљивије. Без

затварања у свет означитеља, оваквом стилистичком анализом се покушава прећи у свет означеног, разоткривањем доминантног семантичког кода који омогућава тумачење читавог Тадићевог опуса и који потврђује његову унутрашњу кохерентност и одрживост.

Ако бисмо на крају дозволили уплив можда застареле и свакако критиковане Шпицерове иманентне стилистичке методе трагања за духовним етимомом као принципом кохезије књижевног дела који све његове елементе мотивише и објашњава и у којем је оваплоћен дух његовог творца (Гиро, 1965: 57), он би се и према резултатима овако спроведеног истраживања поезије Новице Тадића могао потврдити у осећању егзистенцијалног страха и зебње као доминантном стању савременог човека, односно и савременог песника. Доживљај овоземаљске стварности је основа Тадићевог песничког универзума – његовог вишеструко неодређено демонизованог света. Сав ужас те егзистенцијалне угрожености је изражен и кроз лексички слој језика и односе међу референтним лексемама које га творе.

Стилогена односно наглашена функционално-естетска вредност представљених лексема, делатних субјеката означених именицама мушког рода претежно насталих деривацијом од глагола, али и раније издвојених лексема (Делић, 2009), како оних које су резултат песникове креативности у самој форми, тако и оних које су својом употребом и конотативним значењима помериле границе примарних семантичких поља, сведочи о пуноћи значења и сугестивности Тадићевог песничког језика, помаже потпунијем разумевању гротескног као његовог кључног обликотворног начела, и упућује на могућности опсежнијег разматрања (ауто)поетичке теме у читавом опусу. Ове лексеме су биле грађа за настанак песничких слика које представљају резултате процеса дехуманизације и десубјективизације, а тиме су потврдиле како укидање могућег деловања савременог човека, тако и укидање субјекта самог.

Литература

- Владушић, С. (2012). Новица Тадић и Шарл Бодлер. *Зборник Матице српске за књижевност и језик*, Вол. 60, Бр. 1, 165–175.
- Guiraud, P. (1965). *Stilistika*. prev. Branko Džakula. Sarajevo: Veselin Masleša.
- Giro, P. (2001). *Semiologija*. prev. Mira Vuković. Zemun: Biblioteka XX vek – Beograd: Plato.
- Делић, Ј. (2009). Гротеска у лексици: о језичкој креативности Новице Тадића. У Д. Хамовић (ур.) *Новица Тадић, песник*. Краљево: Народна библиотека „Стефан Првовенчани“, 51–65.
- Jakobson, R. (1978). *Ogledi iz poetike*. Beograd: Prosveta.
- Katnić-Bakaršić, M. (1999). *Lingvistička stilistika*. Budapest: Research Support Scheme. Open Society Institute. Center for Publishing Development. Electronic Publishing Program, Dostupno na: <http://rss.archives.ceu.hu/archive/00001017/01/18.pdf> [1. 11. 2013.].

- Ковачевић, М. (2000). *Граматика и стилистика стилских фигура*. Крагујевац: Кантакузин.
- Ковачевић, М. (2012). *Лингвостилистика књижевног текста*. Београд: СКЗ.
- Мајенова, М. Р. (2009). *Теоријска поетика*. прев. Висерка Рајчић. Београд: Službeni glasnik.
- Пантић, М. (2009). О злу и осталим очигледностима. У Д. Хамовић (ур.) *Новица Тадић, песник*. Краљево: Народна библиотека „Стефан Првовенчани“, 41–47.
- Пантић, М. (2012). Новица Тадић: поезија градског искушеника. У Ј. Делић (ур.) *Кад помислим на себе, кришом се прекрстим*. Нови Сад: Orpheus – Плужине: Центар за културу, 62–69.
- Тадић, Н. (2012). *Сабране песме I–IV и Оставитина*. Подгорица: Матица српска – Друштво чланова у Црној Гори.

Jelena S. Mladenović

CREATIVE SUBJECTS IN THE POETIC WORLD OF NOVICA TADIC

Summary: This paper examines the poetic world in Novica Tadic's poetry, presented through the lexical level of language. The poet's creativity is reflected in the innovation of language, not only in the creation of new words, but also in distinctive and stylistic functional use of existing lexemes. Special attention will be paid to the operative subjects, especially those that are labeled by masculine nouns formed mainly, but not necessarily, in the derivation of the verb (climber, initiator, swallower, shouter, vagabond, blower, digger, whisperer, plunderer, walker ...) and also other most similar entities which are representatives of the same activist principle. The aim is to show that such entities are bearers of existential threat and dark tones in Tadic's poetic universe. They have the semantic suggestive effect on the forming of specific image of the poetic world, and in this sense it will be examined their stylogenic value. As the language of poetry has not only the referential function – to express the present world, but also the creative function – to form a specific poet reality, it will be highlighted precisely the connection between them.